

't zit in de familie

Cultureel erfgoed
vanuit gezinsperspectief

Wat?

In 2007 verscheen *All in. Cultureel erfgoed voor het hele gezin*, een publicatie waarmee erfgoedorganisaties werden uitgenodigd om echt te investeren in een gezinsvriendelijke werking. Drie jaar later bezorgen we met deze brochure een vervolg. Met *'t Zit in de familie* willen we nieuwe en andere accenten leggen. Onze doelstelling blijft onveranderd: we willen erfgoedorganisaties sensibiliseren en stimuleren om te werken voor en met gezinnen. Omdat gezinnen het waard zijn!

Wat niet?

Het is weinig waarschijnlijk dat *alle* tips die je in deze brochure leest ook daadwerkelijk voor jouw organisatie bruikbaar zijn. Iedere organisatie is anders en beschikt niet over dezelfde mogelijkheden. Daarom, vooraleer we van start gaan, een tip. Gebruik uit wat volgt hetgeen je haalbaar en nuttig lijkt en pas dit toe op je eigen situatie, naargelang je eigen vermogens. Wondermiddelen en passe-partouts bieden we je niet, wel stof tot nadenken en een uitnodiging om zelf te experimenteren.

voor je begint te lezen

Goed om te weten

Voor wie?

Deze brochure is bedoeld voor iedereen die werkzaam is in een erfgoedorganisatie of -instelling die activiteiten voor gezinnen begeleidt of wil begeleiden, vanuit een permanent aanbod óf een gelegenheidsaanbod in het kader van *Erfgoeddag*, *Krokuskriebels*, *Open Monumentendag* of *Supervlieg*... Of het nu gaat om de ontwikkeling of verbetering van een permanent (of tijdelijk) aanbod, hier kan je heel wat tips en inspiratie opdoen.

Gezinnen?

Gezinnen heb je vandaag de dag in alle mogelijke samenstellingen. In deze brochure bedoelen we met 'gezin' een familiaal gezelschap van (een) volwassene(n) en kinderen jonger dan twaalf jaar. Voor de leesbaarheid spreken we in deze brochure doorgaans over *ouders*, maar hiermee bedoelen we dus ook grootouders, of andere mogelijke volwassen begeleiders. We gaan ook van een gezelschap uit dat je activiteit *samen* wil bezoeken, en waarbij de ouders de kinderen begeleiden.

Staart(je)

Helaas: alles kregen we in het korte bestek van deze brochure niet gezegd. Surf daarom voor aanvullingen en inspirerende voorbeelden naar www.faronet.be en tik in: *'t Zit in de familie*. In de tekst van deze brochure herken je de verwijzingen naar het immer groeiend dossier aan dit symbool: 📌.

Over naar jou...

We wensen je heel veel leesen leerplezier en succes bij de toepassing van de tips die je in deze brochure leest. We zouden het bijzonder fijn vinden om van je te horen. Heb je opmerkingen, ideeën, suggesties of bijzondere ervaringen op dit terrein? Deel ze met ons, en via het webdossier met je collega's!

2 Jong gedaan en oud geleerd...

4 Gezinnen troef

- 4 Het gezin is een informele leeromgeving
- 5 Het gezin is eigenzinnig
- 6 Het gezin is een vat vol herinneringen

7 Kinderen baas!

- 10 Wat zijn de noden en wensen van kinderen?
- 11 Leeftijdsgerelateerde behoeften en activiteiten
- 16 Didactische principes
- 16 Keuzes maken

18 Ouders aan zet

- 22 Tijdens het bezoek
- 23 Na het bezoek

24 Om in te bijten!

24 Mmmanifest

26 Handen uit de mouwen

- 26 Aandachtspunten bij de voorbereiding
- 27 Aandachtspunten tijdens de activiteit zelf
- 28 Na afloop

29 De kunst van het samenwerken

- 29 Met gezinnen zelf
- 29 Met anderen
- 30 Wie gaat dat betalen?

Jong gedaan en oud geleerd...

Tal van studies wijzen in dezelfde richting. En je buikgevoel vertelt het je vast ook: hoe vroeger je kinderen op de cultuursporen krijgt, hoe meer kans ze maken om later een levenslange cultuurparticipant te zijn. In de wereld van morgen, en dus ook in ons land, kan cultuur functioneren als verbindend element, als brug en als *gemeenschappelijke grond onder de voeten*. Je aan cultuur laven, mag dus geen abstracte bezigheid zijn. Wel integendeel, deelnemen aan cultuur mag – wat mij betreft – even vanzelfsprekend en aanwezig zijn in gezinnen en families als pakweg eten en drinken. Maar er moeten eerst nog vele drempels weggewerkt worden...

De cultureel-erfgoedsector kan in deze ook een voortrekkersrol spelen. Onze musea, erfgoedbibliotheken, archieven en tal van andere erfgoedorganisaties hebben als ontegensprekelijke troef dat ze de wereld met zich meedragen en een onwaarschijnlijk fascinerend venster bieden op het verleden. Stilaan kunnen we ook spreken over verschillende verledens, gezien de groeiende aandacht voor herinnering en de opmars van de mondelinge-geschiedenispraktijk door talloze projecten. Dat verleden delen is een zaak van velen geworden, en dat vind ik een goede evolutie. Laat ons dus die verledens zo ruim mogelijk spreiden.

Deze brochure is een boeiend vervolg op *All in. Cultureel erfgoed voor het hele gezin* uit 2007. Intussen is er volop geëxperimenteerd en is het erfgoedveld geëvolueerd door de komst van het nieuwe Cultureel-erfgoeddecreet. Deze nieuwe publicatie is een krachtige oproep om ons erfgoed te delen met gezinnen. Zij kunnen zoveel plezier beleven en zaken opsteken bij erfgoedinstanties. Dat geldt ook omgekeerd: geef gezinnen een plek in het hart van je organisatie en je haalt er vast heel veel uit. Net zoals het leven zelf, is het leren nooit 'af'. Je kent vast dat spreekwoord wel: jong geleerd is oud gedaan. Draai het om, zoals in de titel van dit voorwoord, en je weet wat onze gemeenschappelijke uitdaging voor de toekomst is. Veel succes en vooral... veel plezier.

Joke Schauvliege

Vlaams minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur

Gezinnen troef

Het gezin is een informele leeromgeving

Leren doen we voortdurend, bewust of onbewust, intentioneel of niet, in of buiten een schoolse omgeving, als kind en als volwassene. Gelukkig maar! Heel vaak 'leren' we, of steken we iets op met en door anderen – iets wat zeker geldt in familieverband. Zo leren (groot)ouders heel wat van hun (klein)kinderen, en omgekeerd – al benoemen we dat niet altijd even expliciet als 'leren'. Het is desalniettemin een erg belangrijke vorm van leren, net omdat het zo persoonlijk is en vanuit een specifieke situatie ontstaat. Het zijn vaak situaties die 'uit het leven' gegrepen zijn. Denk maar aan hoe je geleerd hebt je veters te knopen, of pannenkoeken te bakken, of aan grootouders die van hun kleinkinderen geleerd hebben met een gsm te werken, enzovoort. Hierop kan jij vanuit je erfgoedorganisatie inspelen. Zo kan je de (leer)ervaringen van je bezoekers stimuleren, sturen en interessanter maken. Als erfgoedorganisatie heb je immers heel wat troeven in handen om de nieuwsgierigheid en de creativiteit aan te wakkeren. Je biedt een omgeving of context waarin kinderen of volwassenen leren, *zonder het leren expliciet als doel voorop te stellen*. En dat is precies wat we met een *informele leeromgeving* bedoelen.

Wanneer je 'leren' op een niet-schoolse manier aanpakt, door zowel ouders als kinderen bij jou te begeleiden en te stimuleren om samen zaken te onderzoeken en te ervaren, gaat een wereld van mogelijkheden open. Maar... het stimuleren van leren met het hele gezin gaat nog net een stapje verder dan gewoon gezinsvriendelijk uit de hoek komen. Door samen dingen te doen, gaan je bezoekers ook dezelfde waarden delen, en kunnen ze zich meer met elkaar verbonden voelen. *Jij maakt het mee mogelijk dat er bruggen tussen generaties en tussen leefwerelden worden geslagen*. Het creëert ruimte om dingen door te geven van generatie op generatie. Zeker oudere mensen hebben immers veel bij te dragen: zij hebben heel wat kennis en ervaring. Dus: zet activiteiten op voor groot en

“Ik heb met mijn bomma en bompa en mijn nichtjes een supertoffe namiddag gehad. We hebben eerst hele mooie maskers gezien. We mochten ook zelf een masker maken”

klein om elkaar beter te leren kennen en met elkaar in interactie te treden. Belangrijk is dat je je activiteit zodanig ontwikkelt dat iedereen – zowel jong als oud – een inbreng heeft! Dit kan (gemakkelijker) door vooral actieve dingen te doen, door samen creatief te zijn: pas dan ontstaat er vaak de grootste interactie of wisselwerking tussen mensen. Kinderen gaven overigens in het rapport *Dat denken wij ervan* van de Vlaamse Jeugdraad aan dat hun ouders, zussen, broers – de familie met andere woorden – én vrienden belangrijke informatiebronnen voor hen zijn. ➔

Het gezin is eigenzinnig

Families delen, naast hun biologische band en affectieve relaties, ook herinneringen en gemeenschappelijke ervaringen. Samen deelnemen aan een erfgoedactiviteit is voor heel wat families een uitstekende gelegenheid om samen te ontspannen, te spelen en... te leren. Toch kan je onmogelijk alle gezinnen over dezelfde kam scheren. Vandaag de dag bestaan er meer gezinsvormen dan het traditioneel samengestelde gezin. Bovendien zal elk gezin dat afzakt naar jouw activiteit dat doen met een eigen agenda. Sommige gezinnen komen omdat ze een fijne tijd willen beleven, andere hebben via de school iets vernomen over je werking of collectie, of zijn geprikkeld door de getuigenissen van vorige bezoekers... En dan is er nog het samenspel van toevalligheden: mensen die je organisatie verkennen, omdat deze op de weg lag, of omdat de weersomstandigheden andere activiteiten buitenshuis beletten... Sommige gezinsleden zullen misschien meer zin hebben in een bezoek dan andere. Je krijgt dus steeds te maken met een mix van motivaties. Elke bezoeker komt met andere bedoelingen en verwachtingen. Maar elke bezoeker hoopt wel dat jouw organisatie zijn verwachtingen inlost. Het merendeel van de gezinnen zal hoe dan ook op zoek zijn naar een leuke activiteit die ook nog eens interessant is. Zorg dus dat je bovenal een fijn en aantrekkelijk aanbod in de rangen hebt.

Het gezin is een vat vol herinneringen

We hoeven ons licht niet onder de korenmaat te zetten: cultureel erfgoed heeft zoveel te bieden aan jonge mensen en hun familie. Erfgoed is een uitstekend middel om jonge mensen iets bij te brengen over hun eigen buurt en verleden, de geschiedenis van hun gemeente, regio of school... Met ronkende woorden: het is de uitdaging voor erfgoedorganisaties om aan te sluiten in de ontwikkeling van de *identiteit*, het *zelfbewustzijn* en de *burgerschapszin* van jonge mensen. Kinderen kunnen via het leren over erfgoed inzicht verwerven in het waarom van de dingen. **En cultureel erfgoed kan misschien ook functioneren als een perfect aanknopingspunt om het eigen, persoonlijke en/of familieverleden op te rakelen. Als erfgoedwerker beschik je over veelsoortig authentiek materiaal uit vervlogen tijden... Nodig je bezoekers uit om, naar aanleiding van je collectie, naar hun eigen roots op zoek te gaan. Nodig gezinnen uit om hun eigen persoonlijke erfgoed te (h)erkennen. Hou hen een spiegel voor, met o.a. familieportretten, fotoalbums en/of koekjes- en schoenendozen allerhande, gevuld met herinneringen, een overgeërfd doopkleedje, een broche van de betovergrootmoeder van... Het kunnen allemaal aanknopingspunten zijn voor boeiende gesprekken tussen klein en groot. Uiteraard hangt veel af van je collectie en je eigen erfgoedverhaal welke inhoudelijke linken je kan maken.**

Kinderen baas!

Voor kinderen is vrije tijd heel bijzonder: het is tijd voor hen waarin ze voluit kunnen spelen én tijd waarin ze zelf kunnen beslissen wat ze doen, waarin ze dus ook zelf keuzes kunnen maken. Belangrijk is dat volwassenen (ouders en erfgoedorganisaties) hen in deze keuzes aanmoedigen en dat zij ook bereid zijn om deze inbreng van kinderen te respecteren en er rekening mee te houden. Probeer deze twee 'heilige' principes (spel en keuzevrijheid) dus in je werking te hanteren, want... kinderen hebben er recht op. We vinden dit terug in het *Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind* (van de Verenigde Naties uit 1989). In dit belangrijke document gaat men zelfs heel breed: laat kinderen mee 'kiezen', en laat ze echt participeren in processen die van invloed kunnen zijn op hun leven...

2

Moedig kinderen aan om hun ideeën of meningen te uiten

Kinderen uiten niet altijd spontaan hun ideeën of meningen. Ze hebben mogelijk te weinig zelfvertrouwen, ze zijn te verlegen, binnen het gezin is er geen participatiecultuur of ontbreken de vaardigheden om te communiceren.

Bijvoorbeeld: stimuleer ouders en kinderen om te communiceren over hetgeen ze zien, horen, voelen of proeven... Wat vinden ze het *vreemdst, mooist, opvallendst?* **Moedig hen aan dit met elkaar te bespreken en ook met jou als begeleider te delen.** Of spreek kinderen aan de balie aan: “Ben jij hier al geweest?”, “Hoe oud ben je?”, “Speciaal voor kinderen zoals jij kan je vandaag...” Kinderen voelen zich meteen welkom als je ze aanspreekt en het geeft hen de gelegenheid om ook vragen te stellen. Luister bovendien niet alleen naar wat kinderen je te vertellen hebben, ‘luister’ ook naar hun gedrag...

3

Hou daadwerkelijk rekening met wat kinderen te zeggen hebben

Dus niet: we doen alsof hun mening ertoe doet. Dit punt betekent ook niet dat elke wens van het kind automatisch ook moet ingewilligd worden. Het is een goede zaak om kinderen te informeren over het waarom achter beslissingen of keuzes en hen gelijk ook alternatieve wegen voor hun eigen ideeën en meningen aan te reiken.

Bijvoorbeeld: Na de activiteit gaan kinderen hun ervaringen evalueren aan de hand van een tekening. Nodig hen met andere woorden uit om te tekenen wat ze het fijnste vonden, én laat ze ook tekenen wat ze niet fijn vonden. Of je kan hen i.p.v. te laten tekenen ook een collage laten maken. Laat hen hun werkstuk toelichten. Het is de eerlijkste feedback die je kan krijgen over je werking en waarmee je rekening houdt om je verdere aanpak nog te verbeteren. Of laat kinderen mee betekenis geven aan het (dynamisch) cultureel erfgoed: **laat hen éerst vertellen over datgene wat ze zien of horen.** Pik dan pas als begeleider of gids hierop in.

4

Betrek kinderen

In telegramstijl: we evolueren van ‘consultatie’ naar ‘actieve participatie’. Niet enkel het geven van input door kinderen is van belang, probeer hen ook te betrekken in het keuze- of beslissingsproces. Zo staan volwassenen een stukje van hun ‘macht’ af. Dit verhoogt de betrokkenheid en eigenwaarde van kinderen en scherpt tevens hun empathie aan.

Bijvoorbeeld: Je kan een kinderforum organiseren waarbij kinderen gevraagd wordt naar wat zij belangrijk vinden in je werking. Deze input gaat verder dan mee bepalen hoe en welke activiteiten je voortaan voor kinderen en gezinnen gaat organiseren. Of laat bijvoorbeeld een rondleiding niet alleen door volwassenen, maar ook door kinderen evalueren en **breng hun suggesties vervolgens in de praktijk.**

5

Kinderen delen de verantwoordelijkheid

Het gaat niet enkel over het delen van de macht om beslissingen of keuzes te maken. Ook de verantwoordelijkheid komt in deze benadering deels in de schoot van de kinderen en jongeren terecht. De volwassenen bezitten daarbij geen ‘meerderheid’ of een veto...

Bijvoorbeeld: Je kan een ‘kinder-vriendenvereniging’ of ‘clubje’ oprichten, dat mee kan beslissen over thema’s van tentoonstellingen of over de aard van de volgende activiteit. Of geef kinderen de kans om verantwoordelijkheid te nemen, en laat hen een keer doen wat je zelf doorgaans doet: bv. papieren uitdelen, een rondleiding of een persconferentie geven of een groot papier op de grond leggen... **Laat ze aan anderen uitleggen hoe iets werkt, laat ze mee teksten schrijven, mee een parcours voor gezinnen uitstippen...** Als je als erfgoedhuis bijvoorbeeld iets zou inrichten of ontwikkelen op basis van advies van kinderen, communiceer dit dan zeker naar de buitenwereld én vooral naar kinderen toe.

Volgens wetenschappelijke studies (o.a. van de pedagoog Harry Shier) bestaan er verschillende opklimmende niveaus van participatie van kinderen. We vertalen ze even naar de erfgoedwerking.

1

Luister naar kinderen

Kinderen nemen zelf het initiatief om een mening of idee te uiten. Volwassenen hebben aandacht en zijn bereid om echt te luisteren.

Bijvoorbeeld: voorzie een gastheer of -vrouw bij je activiteiten. Die leidt niet alleen de activiteiten in goede banen, maar zet de deelnemers ook écht aan tot een gesprek en is daardoor ook een luisterend oor voor kinderen en hun ouders.

“Het museum op zich is absoluut een aanrader. Kinderen komen op actieve manier te weten welke werktuigen vroeger werden gebruikt. Vooral de speelzolder bleef onze kinderen bij.”

Kortom, het recht op participatie is essentieel voor een kind, en het loont de moeite om hiervoor voldoende aandacht te hebben. Participatie is bepalend voor kinderen om hun talenten te ontwikkelen, om (zelf)vertrouwen te winnen, om te leren het initiatief te nemen en om creatief ingesteld te zijn. Kinderen leren zo hun competenties voor het leven te ontwikkelen, net als een democratische ingesteldheid en een grote tolerantie. Dit is echter geen exclusieve uitdaging voor kinderen... maar wel voor kinderen, jonge mensen én volwassenen samen. Volwassenen hebben in deze *empowerment*-operatie met andere woorden een grote rol op te nemen. Zo moeten ze kinderen helpen informatie aan te reiken, opdat ze gemakkelijker en beter zelf een mening of een idee kunnen ontwikkelen. Ook moeten volwassenen hen de gevolgen van bepaalde keuzes doen inzien. Bedenk ook dat kinderen geen onbeschreven bladeren zijn: participatie van kinderen is zonder meer waardevol omdat kinderen eveneens deel *uitmaken* van en *vorm geven* aan deze samenleving.

Winst is er voor iedereen: als volwassene krijg je meer voldoening, als organisatie kan je je missie verder waarmaken (dat je er bent voor iedereen, of een variant hierop, en dat je de betrokkenheid van kinderen en jongeren sterk verhoogt). Bedenk dat je dankzij hen ook deuren opent, zoals die van de *peer-to-peer* communicatie, naar frisse ideeën en... naar tonnen energie!

Wat zijn de noden en wensen van kinderen?

In hun ontwikkeling zetten kinderen grote stappen op verschillende gebieden. Zowel op lichamelijk, intellectueel, emotioneel als sociaal vlak maken ze een enorme ontwikkeling door. Hoe kunnen we hen en hun ouders daarbij ondersteunen en helpen? Kinderen hebben een gelukkige, veilige, comfortabele, verzorgende, liefdevolle, stimulerende en verwelkomende omgeving nodig. Daarbij horen tal van aspecten. ➔

Concreet kan je voor je activiteiten werken rond verschillende invalshoeken. Zo zijn *zoeken en testen* cruciaal in de leerervaring en het spel. *Je voorziet dus best activiteiten en ruimte om dat*

optimaal tot uiting te laten komen. Het materiaal dat je daarbij gebruikt, is uiteraard prikkelend en visueel aantrekkelijk. *Stel kinderen sowieso (erg) veel vragen en wakker de verwondering aan, moedig hen aan om nóg beter te kijken, om hypothesen (wat als... dan...) te bedenken, of in de huid van een onderzoeker, detective of archeoloog te kruipen.* Zo is het rollenspel een fijne en veilige manier om te experimenteren. Veilig, want kinderen kunnen via hun rol alles uitproberen en ‘fouten’ maken... Maar er zijn nog talloze andere manieren en methodes, zoals zingen, dansen, tekenen, schrijven of toneelspelen... Moedig hen aan om daarbij hun gevoelens en ideeën te uiten. Het gaat immers om de *ervaring*, en niet louter om het opslaan van zoveel mogelijk informatie. ‘Wie probeert die leert’ is het motto, want exploratief en al spelend leren is cruciaal. Kinderen leren door dingen na te bootsen en ‘af te kijken’, maar evenzeer door de dingen gewoon zelf uit te proberen. Probeer als begeleider daarbij ook zoveel mogelijk hun zelfvertrouwen te doen groeien, door de activiteit positief te laten beginnen en door hen expliciet (zeer) welkom te heten in jouw organisatie.

Vergeet bij dit alles zeker niet dat ieder kind anders is. Zorg dat begeleiders kunnen terugplooiën op een flexibele houding, zodat ze vlot op maat van ieder kind kunnen werken.

Leeftijdsgerelateerde behoeften en activiteiten

Essentieel bij de ontwikkeling van je aanbod is een minimaal inzicht in de ontwikkeling van kinderen. Als je zaken te moeilijk (of veel te gemakkelijk) maakt, haken ze immers snel af... Het loont dus de moeite om te achterhalen wat kinderen wel of niet aankunnen op een bepaalde leeftijd. ➔

Tijdens hun eerste levensjaren zijn kinderen vooral gevoelig voor auditieve en visuele prikkels. Zintuiglijke prikkels zijn m.a.w. de wereld voor hen. Vanaf de kleuterleeftijd wordt alles ‘magisch’ en ‘mythisch’. Tafels, stoelen en speelgoed... voor kleuters hebben al deze gebruiksvoorwerpen een eigen karakter. *Spel en fantasie zijn tijdens deze leeftijd enorm belangrijk.* Imitatie en rollenspel hebben dan gegarandeerd succes. Het verpersoonlijken van

objecten of figuren uit je collectie of erfgoedwerking kan dus een dankbare kapstok zijn voor een verhaal.

Tips voor activiteiten voor kinderen jonger dan zes

- > Laat kleuters aan de hand van afbeeldingen van voorwerpen op ontdekkingstocht gaan...
- > Helden, prinsen en prinsessen en monsters spreken kinderen op deze leeftijd in het bijzonder aan.
- > Verkleeden: *ik is een ander*, wist Rimbaud. Met andere kleren kan je iedereen of alles worden die je ooit al wilde zijn... Verbeelding aan de macht!
- > Vertellen: dit stimuleert niet enkel het taalvermogen van kinderen, het activeert ook hun verbeelding en luistervaardigheid.
- > Muziek maken of beluisteren: kinderen zijn dol op zingen en dansen. Gebruik 'instrumenten' allerhande, zoals keukengerei of poetspullen, en verwerk je verhaal in een lied.
- > Feesten, seizoenen, geboorte, natuur, beroepen, zintuigen, gevoelens... zijn dankbare thema's voor kleuters.
- > Kleuters hebben geen historisch besef: situeer je verhaal in een ver, ver verleden.

Wees je er wel van bewust dat kleuters, maar ook 7- tot 8-jarigen, nog niet altijd even vlot kunnen schrijven. Vermijd dus schrijfopdrachten.

Lagerschoolkinderen beginnen stilaan de werkelijkheid te verkennen, wat zich vaak vertaalt in een verzamelwoede of een bijzondere interesse (schelpen- of stenenverzameling, alles weten over Harry Potter, enz.). **Natuur en dieren zijn thema's die het goed doen op deze leeftijd. Maar ook alles wat met avontuur en spanning te maken heeft, zal deze kinderen zeker boeien.** Op deze interesses van kinderen kan je als erfgoedorganisatie vlot inspikken en daardoor met je activiteiten aansluiten bij hun kinderleefwereld.

Tips voor activiteiten voor kinderen tussen zes en twaalf

- > Vertellen: de 'grote geschiedenis', maar ook verhalen van dicht bij huis kunnen rekenen op grote belangstelling, keer op keer. Realiseer je wel dat een historisch tijdsbesef zich pas echt ontwikkelt bij kinderen vanaf het vijfde leerjaar. Je kan als begeleider zelf vertellen, een verteller in huis halen, óf ouders en/of kinderen aanmoedigen om te vertellen. In het laatste geval is het goed hen op weg te helpen door gericht een aantal vragen mee te geven: "Wie denk je dat dit is?", "Wat weet je over...?"
- > Knutselen: een kind kan al zijn creativiteit botvieren met tal van wegwerpmaterialen. Denk aan oude tijdschriften, karton,... Met deeg, potloden en krijt kom je ook al een heel eind. Maak bijvoorbeeld een familiestamboom en illustreer deze met verhalen en

Keuzes maken

Kiezen is verliezen, maar vooraleer je je tanden zet in de ontwikkeling van nieuwe activiteiten, denk dan ook nog even na over deze keuzes:

- > Binnen of buiten? Durf eens te experimenteren en plan een activiteit buiten je vertrouwde omgeving. Met een tent kan je er bijvoorbeeld op uittrekken, en 'landen' op ongewone plekken, zoals de bibliotheek, het theater of het marktplein...
- > In de tentoonstelling of in een aparte ruimte?
- > Nemen gezinnen zelfstandig deel aan je activiteit of onder begeleiding? Ook al doppen ze hun eigen boontjes, toch moet je hen de nodige begeleiding verschaffen: aan het onthaal moeten ze wegwijs gemaakt worden. Je kan via je website ook al vooraf heel wat info kwijt. Hou er wel rekening mee dat niet iedereen over internet beschikt of uit zichzelf de website bezoekt. Een foldertje of infobord kan dan helpen.

- > Experimenteer met je suppoosten, gidsen of andere medewerkers: je kan bv. in bepaalde ruimtes een gastvrouw of -heer voorzien die uitleg geeft.
- > Op vaste dagen, uren of doorlopend?
- > Reserveren of niet? Betalend of niet? Bedenk echter dat een (betalend) aanbod, op regelmatige uren waarvoor gereserveerd moet worden, méér drempels betekent. Gezinnen beslissen vaak 'last minute' wat ze gaan doen en wanneer...

Het voordeel van doorlopende activiteiten waarbij gezinnen op het moment van hun keuze kunnen starten (en afbreken) is dat je niemand hoeft te weigeren. Je hebt dus een grotere capaciteit. Of je kan ook kiezen voor activiteiten in groep waarvoor gezinnen niet hoeven in te schrijven, die telkens een half uurtje duren en die snel kunnen worden herhaald... Maar elk van de keuzes die je maakt, heeft onvermijdelijk implicaties. Een oplossing of formule die voor elke organisatie werkt, bestaat niet. Probeer zaken uit, evalueer en stuur eventueel bij na afloop.

Didactische principes

Vijf gouden principes hou je best in het achterhoofd als je een aanbod ontwikkelt.

1

Motivatieprincipe

Geef een duidelijke prikkel als opstapje naar de start van een opdracht. Nieuwsgierigheid en interesse zijn de belangrijkste motoren voor de aandacht van een kind. Duid het doel of het einde waar het kind naartoe kan werken.

2

Activiteitsprincipe

Handelen, zaken fysiek uitproberen of vastnemen... Wat je doet, onthoud je beter.

3

Aanschouwelijkheidsprincipe

Probeer je inhouden zo concreet mogelijk te maken, door bijvoorbeeld een tastbaar voorwerp ter hand te nemen. Gebruik bij voorkeur authentiek materiaal.

4

Geleidelijkheidsprincipe

Evolueer van bekend naar nieuw, van gemakkelijk naar moeilijk en van concreet naar abstract. Stapje voor stapje...

5

Differentiatieprincipe

Elk kind is verschillend en heeft andere talenten en voorkeuren... Elk kind moet zich kunnen herkennen en uitleven in je aanbod.

Ouders aan zet

Laten we de ouders helpen om dat informele leren te ontdekken. Het zijn immers de (groot)ouders, begeleiders of andere volwassenen die een sterke, beïnvloedende rol hebben op jonge kinderen. Hun betrokkenheid is cruciaal bij de gezinsactiviteit. Dat hoeft vanzelfsprekend hun eigen bezoekplezier niet te ondermijnen. Het is erg belangrijk om goed naar hen te communiceren over wat je van hen als ouder wel of niet verwacht, waar ze op kunnen letten, wat ze kunnen doen... Want vele drempels die ervoor zorgen dat gezinnen niet participeren, kunnen we detecteren bij ouders. Het beantwoorden van deze drie vragen kan je helpen snel(ler) resultaten te boeken:

- > Waaraan hebben ouders nood?
.....
- > Wat kan je als organisatie doen om ouders te helpen bij het aanbieden en begeleiden van hun kinderen?
.....
- > Wat moet je als organisatie daarom zeker aan ouders communiceren?

Ouders gaan er vaak van uit dat buitenhuisactiviteiten een flinke duit kosten (inkom, ijsjes, dranken...). Bovendien voelen ouders zich ook onzeker wanneer ze iets voor een eerste keer doen met de kinderen. Ze kunnen niet altijd even goed op voorhand inschatten wat ze mogen verwachten. **Communiceer daarom zo goed mogelijk over je werking en activiteiten en geef hen daardoor het gevoel dat ze beter voorbereid zijn.** Geef eventueel ook aan wat je met je activiteiten wilt bereiken. Maak in je communicatie bv. gebruik van foto's van voorbije activiteiten: dat geeft meteen een concrete kijk.

Maak ouders ook duidelijk dat het de bedoeling is dat ze de kinderen *begeleiden*. De organisatie is dus geen alternatieve kinderopvang op woensdagnamiddag en tijdens het weekend. Die nega-

“Interessant, amusant en leerrijk, aangepast aan de leeftijd van de kinderen. Dank u voor deze aangename namiddag.”

tieve boodschap buig je om door de ouders ervan te overtuigen dat het voor hen ook een meerwaarde is om met hun kinderen mee te kijken. Ze leren hun kinderen er beter door kennen én ze bekijken de dingen ook eens vanuit een andere (kinder)blik.

Laat in je begeleiding van en communicatie naar ouders zo weinig mogelijk aan het toeval over. Wat zeker van tel is:

- > Ouders moeten vaak ingrijpen omdat kinderen dingen doen die niet kunnen of mogen, zeker als ze hun zin niet krijgen... Dat maakt dat veel ouders zich op openbare plaatsen niet altijd even gemakkelijk voelen. Een huilbui of een kind dat zich op de grond gooit, doet al gauw de wenkbrauwen van andere bezoekers fronsen. Geef aan dat praten mag en dat kinderen spontaan mogen reageren. Maar vraag aan de ouders wel dat ze vooraf met de kinderen een aantal (huis)regels afspreken: dat ze niet rennen en niet roepen, nergens aankomen. **Raad ouders aan om de 'etiquette' op voorhand met hun kinderen te bespreken en probeer daarbij de huisregels spelenderwijs aan te kaarten.** Aan kleuters kan bijvoorbeeld verteld worden dat de voorwerpen niet aangeraakt mogen worden omdat ze slapen... Maak dus duidelijk wat in jouw huis kan (en wat niet) en geef daarbij concrete voorbeelden.
.....
- > Ook zijn er allerlei andere praktische zaken die ouders zeer graag op voorhand weten, zoals de (mogelijke) duur van de activiteit of het bezoek. Of er een speel- of picknickruimte is. Ook hebben kinderen vaak honger en dorst. Maak duidelijk waar ze wel of niet iets kunnen eten.
.....
- > Raad ouders ook aan om vooraf een plek af te spreken als het kind verloren loopt (bv. bij het portret van de koning...). Of je kan als erfgoedorganisatie zelf zo'n herkenbare afspreekplaats maken, vlakbij het onthaal bijvoorbeeld.
.....
- > Stel ouders voor hun gsm uit te schakelen: een kind verdient de volle aandacht tijdens het bezoek of de activiteit!
.....
- > Geef ouders de tip om voor de activiteit samen even naar het toilet te gaan. Zeker voor kleine kinderen (kleuterleeftijd) is dit zeer

belangrijk. Ook samen naar de vestiaire gaan (en er tijd voor nemen), heeft voor hen betekenis en is even belangrijk als de rest van de activiteit. Kinderen kennen je erfgoedhuis immers nog niet en moeten er vertrouwd mee raken. Die 'huiselijke' hoekjes (jassjes ophangen, wc) kennen zij al van thuis en op school en zullen hen ook in jouw huis een gevoel van veiligheid geven.

- > Ook inhoudelijk weten ouders graag waaraan ze zich kunnen verwachten: toon eventueel al zaken uit je collectie op de website, of stel verhalen over je collectie ter beschikking. Maar zorg er ook voor dat ouders die onvoorbereid op bezoek komen, ter plaatse vlot wegwijs geraken. Dat kan aan de hand van een goede uitleg van het onthaalpersoneel, een handige plattegrond,...
- > Maak duidelijk dat ze niet per se alles moeten zien of doen. Je kan een aantal 'hoogtepunten' suggereren, of een speciaal circuit voor gezinnen uitstippelen. Kinderen hebben niet zo'n verschrikkelijk lange spanningsboog. Je kan dit mee aanmoedigen door een ticket-formule te ontwikkelen die ook nog na hun bezoek geldig is gedurende een bepaalde periode.
- > Kinderen houden er vaak een (erg) hoog eigen tempo op na, en lang kijken is er niet altijd bij. Ze hebben vaak snel alles gezien. Raad ouders aan het tempo iets lager te leggen, door vragen te stellen (zoals: "Wat zie je dan precies?"), of door de kinderen te wijzen op details. Het is voor jou als erfgoedwerker misschien niet leuk om een familie door jouw huis te zien snellen, terwijl ze alles maar half bekijken... Maar tel uit je winst. Die familie heeft een fijne (korte) middag beleefd en gaat met een positief gevoel naar huis. Ze komen misschien nog eens terug, of ze kiezen misschien de volgende keer weer voor een erfgoedactiviteit, want "...dat was erg plezant!"
- > Ouders kennen hun kind het best: vraag hen wat hun kinderen doorgaans leuk of interessant vinden. Laat hen op basis hiervan activiteiten kiezen waar ze met kinderen aan deel kunnen nemen.
- > Suggereer wat ouders allemaal met hun kinderen kunnen doen en beleven in je activiteiten (filmje bekijken, in prentenboek

lezen, tekenen, verhaal beluisteren, op zoek naar verstopte voorwerpen, leren breien, leren tuinieren...).

- > Je kan nog een stap verder gaan en bijvoorbeeld info- of proefmomenten of zelfs rondleidingen organiseren, speciaal voor ouders die nadien met de kinderen willen komen.
- > Wees vooral open en moedig ouders aan om vragen te stellen, voorafgaand aan hun activiteit. Elke vraag is immers een kans om je werking te verbeteren.

Tijdens het bezoek

- > Stimuleer ouders en kinderen om te communiceren over hetgeen ze zien, horen, voelen of proeven... Hoe ervaren ze het bezoek? Wat vinden ze fijn en wat niet? Of geef via de ouders kijkopdrachten: "Ik zie wat jij niet ziet en het begint met..." Leg zoveel mogelijk inhoudelijke linken in de opdrachten. Bied ze de kans om dit ook aan jou te vertellen door bv. een schrijfmuur, *post its*, een gastenboek, postbus... te voorzien. Geef de gelegenheid om niet alleen te schrijven, maar ook te tekenen en te plakken.
- > Kinderen kunnen ook tijdens hun bezoek nood hebben om stoom af te laten. Geef aan dat ze dat buiten of in een aangepaste vrije speelruimte kunnen doen.
- > In uitleg of 'handleidingen bij activiteiten' geldt: hoe korter, hoe beter. Probeer teksten zo bondig mogelijk te houden.
- > Vroeg of laat komen kinderen met vragen op de proppen waarop ouders het antwoord moeten (of willen) schuldig blijven. Ouders zijn niet alwetend. Geef eventueel suggesties waar of hoe ouders en kinderen samen naar een antwoord kunnen zoeken, of waar ze meer informatie kunnen vinden: in de catalogus of leeshoek, via je website, via personeel... Meer concrete tips over hoe je ouders tegemoet kan komen, vind je in het online dossier. ➔

“Onze kinderen kregen een formulier voor de zoektocht. Die was wel een beetje moeilijk. Mama en papa hebben moeten bijspringen.”

Een bijzonder aandachtspunt vormt het personeel. Zijn ze herkenbaar en kunnen ze met kinderen omgaan? We kunnen niet genoeg benadrukken dat alle medewerkers die met het publiek in aanraking komen (onthaal, suppoosten, gidsen...) weten wat een kind- en gezinsvriendelijke attitude is én dat ze een dergelijke houding kunnen aannemen: gezinnen rechtstreeks aanspreken, uitleggen wat mag en wat niet mag, gezinnen ook uitgeleide kunnen doen... Bijscholen of extra training kan, maar is niet noodzakelijk. Wissel bv. gewoon eens samen van gedachten, tijdens de lunch of koffiepauze, over hoe je gezinnen kan verwelkomen en begeleiden. Bespreek reële situaties, zoals een kind van vijf jaar dat luidkeels zijn verwondering uit. Hoe reageer je? Als zaalwachter is het belangrijk dat je de nodige soepelheid aan de dag kan leggen voor dergelijke situaties, en op een geschikte manier het kind en/of de ouders kan aanspreken.

Na het bezoek

Laat het bezoek nog wat nazinderen en geef ideeën voor activiteiten die het gezin kan doen *na* het bezoek of de activiteit. Bv. geef een recept mee zodat men samen iets kan koken thuis, een opdracht om te knutselen of om te maken met speeldeeg, een quiz of raadsel om op te lossen, of een kleurplaat om in te kleuren, een postkaart... Suggereer om thuis bv. een tentoonstelling te maken. Of verwijst ouders naar (kinder)literatuur die aansluit bij het thema of opzet van je activiteit. Door iets mee te geven, hebben de gezinnen een tastbare herinnering en kunnen ze anderen vertellen over wat ze hebben gezien of beleefd.

Om in te bijten!

Voor veel gezinnen geldt een restaurant of café als belangrijk onderdeel van hun bezoek aan een erfgoedorganisatie. Zelfs als je geen uitgebreide voorzieningen hebt om eten en drinken aan te bieden, is het toch relevant om hier eens bij stil te staan. Er bestaan namelijk slimme manieren om een link te maken met eten en drinken, die je kunnen helpen om de beleving van je bezoekers te intensifiëren en gezinsvriendelijker uit de hoek te komen. ➔

Manifest
Vijf belangrijke punten om je organisatie te laten smaken.

1

Hoe kan eten aansluiten bij je missie?
Tafelen en eten vormen een subtiele én effectieve manier om bezoekers meer te leren over een bepaalde cultuur of tijdperk. Probeer daarom altijd een link te leggen met je collectie. Zorg bijvoorbeeld voor een proevortje of drankje dat past bij een activiteit of tentoonstelling, of verwijst naar je collectie via placemats, menukaarten of speciaal servies.

24

2

Checklist met nuttige voorzieningen
Drinkfonteinje of gratis watertap, ruimte om te picknicken, plaats om kindwagens te stallen, kinderstoelen of kussens om stoelen te verhogen, tekenmateriaal of boekjes voor aan tafel, mogelijkheid om babyvoeding op te warmen.

3

Help gezinnen hun weg te vinden
... door in de bewegwijzering duidelijk aan te duiden waar ruimte is om te eten, drinken, picknicken. Op de website kan je ook een stukje voorzien waarin je aangeeft welke voorzieningen je gezinnen aanbiedt.

25

4

Creatief met smaak?
Het toegankelijke thema 'eten' leent zich uitstekend voor een project of atelier, en je restaurant vormt een goede plek voor een expositie aan de muur of als onderdeel van een zoektocht. Leen bijvoorbeeld ook picknickmanden uit met daarin kaartjes met prikkelende vragen.

5

Geen eigen restaurant of café, wel een aantal frisse ideeën?
Werk dan samen met een restaurant of café in de buurt, en zoek naar manieren om elkaars werking te versterken door middel van wederzijdse promotie.

Handen uit de mouwen

Oké, genoeg gelezen over het contextuele kader waarin je gezinnen meer en beter kan betrekken bij je organisatie. We vinden het wel belangrijk dat je – in de mate van het mogelijke – probeert rekening te houden met, of je er minstens bewust van probeert te zijn dat er ‘wetten’ of ‘regels’ gelden... Nogmaals, je zal allicht niet alles kunnen gebruiken of onmiddellijk inzetten. Maar er komt ongetwijfeld een gelegenheid waarop je een en ander in de praktijk zult kunnen brengen. Met onderstaand lijstje kan je zo van start gaan. Er zijn drie ‘fasen’ waar je extra aandacht aan moet besteden:

Aandachtspunten bij de voorbereiding

- > Denk na over de doelstellingen en uitkomsten van de activiteit. Zet dit ook op papier en communiceer er intern over. Iedereen moet erachter staan, hiervan op de hoogte zijn en overtuigd zijn van het nut van de activiteit. Je hebt voor jezelf goed nagedacht over wat je precies met de activiteit wilt bereiken. Wil je meer bezoekers aantrekken, diversifiëren in je bezoekersprofiel, je imago aanscherpen, in de pers komen met de activiteit? Het moet grondig worden doorgepraat, omdat iedere activiteit implicaties voor de werking heeft. Test op voorhand alles uit en stuur – indien nodig – nog verder bij.
- > Ook weet je wie je precies wilt bereiken. Probeer op voorhand te bepalen wie je graag over de vloer zou krijgen... Dat maakt de evaluatie achteraf ook een stuk eenvoudiger.
- > Probeer je in je doelgroep te verdiepen. Dat is een uitdaging voor iedereen die met ‘cultuurmarketing’ bezig is. Dat is een duur woord om te omschrijven dat je doelbewust en kritisch omgaat met de

middelen die je ter beschikking hebt en de doelen die je daarmee wenst te bereiken. Concreet: bevraag je doelgroep. Probeer te achterhalen wat hen drijft, wat hen interesseert...

- > Uitrusting, benodigdheden en materialen zijn beschikbaar en van goede kwaliteit. Zo word je niet met ‘pannes’ geconfronteerd tijdens de activiteit.
- > Wees duidelijk in je communicatie: voor wie is het bedoeld (leeftijd) en wat is het doel van de activiteit(en)? Om welk soort activiteit gaat het en hoelang duurt de activiteit?
- > Kies ten slotte je invalshoek, en probeer die te verfijnen door de keuze van je thema en (soort) activiteit. Opteer daarbij voor leerzame activiteiten, die aanmoedigen en zin geven om nog verder op het ingeslagen pad te gaan – door bijvoorbeeld te verwijzen naar boekjes, voorstellingen, fijne spelen, enz. Activiteiten die op verplaatsing kunnen gaan naar ‘ongewone’ plekken – denk aan de supermarkt, de sporthal, de bib, de hoofdstraat of de markt – zijn ook verrassend en aantrekkelijk.

Aandachtspunten tijdens de activiteit zelf

- > De activiteit is afgestemd op de doelgroep en dus gedifferentieerd volgens leeftijd en mogelijkheden.
- > Gezinnen zijn geïnformeerd over de doelstellingen van de activiteit.
- > De activiteit is logisch opgebouwd en vormt een coherent geheel.
- > De begeleider is enthousiast, geïnspireerd, biedt stimulansen en moedigt de deelnemers aan. Tezelfdertijd zorgt zij/hij mee voor een aangename, ‘veilige’ omgeving.
- > De begeleider heeft kennis van zaken en geeft heldere en duidelijke instructies en verklaringen.

- > De huisregels worden toegelicht en iedereen ‘verklaart zich ermee akkoord’ (d.w.z. de gsm gaat uit, ouders begeleiden het kind, voorwerpen niet aanraken,...).

- > De deelnemers zijn (en blijven) geïnteresseerd, geëngageerd en beleven plezier aan de activiteit.

- > De accommodatie is geschikt, veilig en toegankelijk.

- > De begeleider toetst af of iedereen de aangehaalde zaken begrijpt en ‘bijleert’.

- > Deelnemers luisteren naar elkaar en waarderen elkaars inbreng.

Na afloop

- > De activiteit heeft een duidelijk einde en er wordt ook informatie aangereikt over andere leermogelijkheden. Een goed en duidelijk slotmoment is voor deelnemende gezinnen erg belangrijk.

- > Verzamel feedback en gebruik deze om de praktijk verder aan te scherpen.

- > En, waarom niet: durf te peilen naar wat men geleerd heeft...

De kunst van het samenwerken

Als je deze tekst hebt doorgenomen, het online dossier hebt opgehaald van de website en alles hebt doorgelezen, dan besef je één zaak heel goed. Gezinnen echt een stem geven in je organisatie vergt veel inspanningen en inzet. Laat dat je echter niet tegenhouden. Door samen te werken, kan je relatief snel veel resultaten boeken.

Met gezinnen zelf

- > Voor je van start, gaat is het goed om je eigen organisatie tegen het licht te houden. Ken jezelf en je organisatie. Denk na of je andere, ruimere perspectieven kan waarderen. Kan je dit volhouden? En waarom zou je willen openstaan voor kinderen, gezinnen, volwassenen? Ben je bereid om een stukje van de controle opzij te zetten en heb je voldoende vertrouwen? Wordt de werking gedragen door het hele team?

- > Ga je op zoek naar een diverse groep mensen om hen te betrekken in je programma en projecten, of verwacht je dat één persoon deze doelgroepen vertegenwoordigt?

- > Luister, luister en luister...

Met anderen

- > Zoek uit wie zich in je (ruime) omgeving verder nog bezighoudt met gezinnen en/of levenlang leren. Kunnen je daarbij helpen: de lokale overheid (bv. de cultuurbeleidscoördinator), collega's, scholen, vrijwilligersorganisaties...

“Het was heel leuk met de dieren en ik zou graag nog een keer komen. Ook de grootouders hebben er wat van geleerd!”

- > Er zijn vast ook andere erfgoed-, of ruimer, cultuurorganisaties in je buurt die zich specifiek tot gezinnen richten, zoals de bibliotheek, het cultureel centrum, (figuren-)theaters en jeugdhuizen... Zoek uit hoe je elkaar kan versterken. Jong en oud houden van vertellers, van toneel... Misschien kan je samenwerken met een lokale toneelkring of voordrachtgroep die jouw erfgoedverhaal op de planken brengt?
- > Filmpjes doen het ook altijd goed... Misschien kan je samenwerken met een lokale filmclub die jouw erfgoedverhaal in beeld brengt?
- > Boeken zijn gesneden koek... Een leeshoek met literatuur voor elke leeftijd vormt een rustpunt. Je kan hiervoor samenwerken met je lokale bibliotheek.

Wie gaat dat betalen?

Koken kost geld, dat staat vast. Wil je een uitgebreid gezinsgericht project ontwikkelen, dan kan je middelen of andere ondersteuning voor deze aanpak proberen te vinden via diverse kanalen:

- > via het participatiedecreet. Gezinnen met jonge kinderen zijn een bijzondere kansengroep. Meer info vind je op deze website van de Vlaamse overheid: www.cjasm.vlaanderen.be/participatiedecreet
- > via het lokaal beleid. Overleg met de erfgoedcel en/of de cultuurbeleidscoördinator
- > door activiteiten te voorzien die geld in het laatje brengen. Maar leg de financiële drempel niet te hoog!
- > door lokale bedrijven voor sponsoring te contacteren

- > er bestaan ook beurzen en fondsen waarop je een beroep kan doen, zoals van de Koning Boudewijnstichting. Meer info vind je op hun website www.kbs-frb.be
- > via projectsubsidierondes van de provinciale overheden.

Vergeet echter niet dat sommige ingrepen, die toch een wereld van verschil kunnen maken, vaak niets kosten: een vriendelijk en verwelkomend woord, een open en flexibele houding, gezond inzicht in de noden van gezinnen ... Daarmee alleen al maak je daadwerkelijk een verschil.

bronnen ↗

- M. Anderson, "Using Stories to Enhance Historical Understanding", in: *Rethinking Learning, Museums and Young People: a collection of essays*, Edinburgh, MuseumsEtc, 2010, pp.120-159.
- T. Beekman, *Het opa- en oma-boekje*, Amsterdam, Belmondo Books, 2009.
- L. Bormans (red.), "Gezinsvormen", in: *Klasse voor leerkrachten*, 205, mei 2010, pp.57-73.
- I. Bottelberghs, *Consumensjes: over kinderen, reclame en communicatie*, Leuven, Uitgeverij LannooCampus, 2007.
- Campaign for Learning, *Family Learning Festival Planning Guide*, www.campaign-for-learning.org.uk/cfl/ff.
- V. Cave, *Planning and Designing for Children and Families*, Edinburgh, MuseumsEtc, s.d. [cd-rom]
- K. D'hamers, H. Schoefs, *Kif Kif en Shouf Shouf op ontdekking*, Brussel, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw & CANON Cultuurcel, 2009, <http://kkss.faronet.be>.
- Learning outside the Classroom, www.lotc.org.uk.
- C. Meade, *Developing and supporting family learning in museums and galleries*, Niace & Renaissance North West, 2009, <http://shop.niace.org.uk/media/catalog/product/F/a/Family-Learning-Museums-Galleries.pdf>.
- A. Milkens, Kijken met de ogen van een kleuter, in: *Limburgs Erfgoed*, september 2009, p.3. [Verslag inspiratiedag rond kleuterwerking in musea in het Stadsms Hasselt op 4 september 2009, begeleid door De Veerman, i.h.k.v. Krokuskriebels]
- The National Institute of Adult Continuing Education (NIACE), www.niace.org.uk.
- H. Nielsen, *Planning and Designing for Children and Families*, Edinburgh, MuseumsEtc, s.d. [cd-rom]
- E.M. Rosenthal, "Serving children when parents come along", in: *Rethinking Learning, Museums and Young People: a collection of essays*, Edinburgh, MuseumsEtc, 2010, pp.44-61.
- H. Shier, "Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations", in: *Children & Society*, vol.15, 2001, pp.107-117.
- Unicef, *The Right to Participation*, s.d., www.unicef.org/crc/files/Right-to-Participation.pdf
- Unicef/Vlaamse Jeugdraad, *Dat denken wij ervan!*, 2009, www.unicef.be/_webdata/LR-RapportNL.pdf.
- Heb je zelf ideeën, wil je zaken uitproberen of wil je ervaringen delen met anderen? Neem dan zeker contact op. Wij helpen je graag verder.**
- FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw**
Priemstraat 51, 1000 Brussel
Tel. +32 2 213 10 60
Fax +32 2 213 10 99
info@faronet.be / www.faronet.be
- Vraag naar Hildegard Van Genechten.

colofon

Samenstelling en redactie:

Roel Daenen en Hildegard Van Genechten
Eindredactie: Birgit Geudens
Klankbordgroep: Rob Belemans (FARO), Leen Breyne (FARO), Gijs De Boeck, Lieve De Saedeleer (Erfgoedcel Kempens Karakter), Katrijn D'hamers (FARO), Geertrui Elaut (Algemeen Rijksarchief), Anneke Lippens (museumconsulent provincie Oost-Vlaanderen), Hilde Marichal (Gezinsbond), Anne Milkens (museumconsulent provincie Limburg), Katelijne Morreel (CultuurNet Vlaanderen), An Piessens (Kind en Samenleving), Katrien Schaerlaekens (Erfgoedcel Mijn-Erfgoed), Rebecca Schoeters (museumconsulent provincie Vlaams-Brabant), Leon Smets (FARO), Leen Van den Dries (CultuurNet Vlaanderen), Jacqueline Van Leeuwen (FARO), Floortje Vantomme (tapis plein), Gregory Vercauteren (FARO) en Els Verstraete (Sportimonium).
Met dank aan: Sophie Serraris, voor de tekst 'Om in te bijten'.

Papier: gedrukt op milieuvriendelijk, FSC-gecertificeerd bio-set-papier

Druk: Stevens Creative Printing, Merelbeke

Oplage: 1.500 exemplaren

Wettelijk Depot: D/2010/11.524/6

Verantwoordelijke uitgever:

Marc Jacobs, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw, Priemstraat 51, 1000 Brussel
© Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de auteurs.

De titel van het hoofdstukje 'Kinderen baas' is een knipoogje naar het gelijknamige 26^e album van Jommeke, een van de beroemdste Vlaamse stripelden. Zie: http://nl.wikipedia.org/wiki/Kinderen_baas. De titel van de brochure verwijst naar de (gelijknamige) roepnaam van Erfgoeddag, jaargang 2004.

De in deze brochure gebruikte citaten zijn reacties van deelnemers aan Krokuskriebels 2010.

Illustraties: Hanna Martens (8 jaar) en Judith Vanistendael (36 jaar) www.judithvanistendael.be

Vormgeving: Pascal Van Hoorebeke, www.flickr.com/photos/pascalvanhoorebeke/collections

“Niet te geloven wat de drie vriendelijke en superenthousiaste dames ons allemaal konden vertellen en tonen, en zo’n programma vol afwisseling. De geschiedenis uit de keuken van vroeger, spelmoment met oude spelen en knutselmoment met alle aangeleerde begrippen!”

“Een boeiende vertelster nam onze kinderen op sleeptouw in een wereld die ze tot dan toe niet kenden. Fantastisch hoe die dame kon vertellen... ook het interactieve bezoek maakte dat het leven van de monniken heel levendig kon worden voorgesteld. Knap voor kinderen en ouders!”

“Mooie activiteit! De workshop over het portret was een combinatie van een zoektocht en 3 knutselopdrachten. Onze dochter (5 jaar) is op een aangename manier in contact gekomen met een boeiend museum en vertelt er drie dagen nadien nog over. Bovendien onder zeer aangename begeleiding.”